YARGIYA FELSEFEYLE BAKMAK

Kurtul Gülenç 1979 yılında Bursa'da doğdu. 1997 yılında girdiği Boğaziçi Üniversitesi Felsefe Bölümü'ndeki lisans eğitimini tamamladıktan sonra, 2005 yılında yine aynı üniversiteden yüksek lisans, 2010 yılında da Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden doktora derecelerini aldı. Ulusal ve uluslararası dergilerde çeşitli makaleleri ve çevirileri yayımlandı. Gülenç'in *Frankfurt Okulu* ve Önder Kulak ile birlikte kaleme aldığı *Marx'ın Halleri: Marksist Düşüncede Diyalektik Bir Yolculuk* adlı kitaplarının yanı sıra Ahu Tunçel ile birlikte editörlüğünü yaptığı *Siyaset Felsefesi Tarihi* adlı bir çalışması da bulunmaktadır. Maltepe Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi Felsefe Bölümlerinde çalışan Gülenç, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde görev yapmaktadır. Çalışma ve ilgi alanları toplum ve siyaset felsefesi, sosyal bilimler felsefesi, Marksizm, Frankfurt Okulu ve Aydınlanma felsefesidir.

Özlem Duva 1975'te doğdu. Çukurova Üniversitesi Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü'nde lisans, Cumhuriyet Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden *Kant'ın Felsefi Antropolojisi ve Çağdaş Felsefeye Etkileri* başlıklı teziyle doktora derecesi almaya hak kazandı. *Felsefelogos*, *Baykuş*, *Posseible*, *Dialogue and Universalism*, *Doğu Batı* gibi dergilerde makaleleri yayımlandı. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Çalışma ve ilgi alanları felsefi antropoloji, Aydınlanma düşüncesi ve eleştirileri, toplumsal cinsiyet ve felsefe, politika felsefesi ve hukuk felsefesidir.

Yargıya Felsefeyle Bakmak

Hazırlayanlar
Kurtul Gülenç, Özlem Duva

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4545
Cogito - 215

Yargıya Felsefeyle Bakmak
Hazırlayanlar: **Kurtul Gülenç, Özlem Duva**

Kitap editörü: **Şeyda Öztürk**
Düzelti: **Mustafa Aydın**

Kitap tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Gülçin Erol Kemahlıoğlu**

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

1. baskı: İstanbul, Ocak 2016
ISBN 978-975-08-3543-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2015
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: **ykykultur@ykykultur.com.tr**
İnternet satış adresi: **http://alisveris.yapikredi.com.tr**

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Değerli felsefecimiz
Uluğ Nutku'nun anısına...

İÇİNDEKİLER

Hazırlayanların Notu • 9

Yargı ve İnsan: Yargı ve Ölçü / **Uluğ Nutku** • 15
Yargı ve Din: İnanç ve Düşünce / **Yasin Ceylan** • 21
Yargı ve Dil: Bir Söz Edimi Olarak
Yargı Edimi / **R. Levent Aysever** • 27
Yargı ve Bilgi: Düşünce, Dil ve Dünya Arasında Bir Keşişim:
Yargı / **Mehmet Ali Sarı** • 69
Yargı ve Etik: İtiraz, Tartışma, Demokrasi: Arendt'te Yargı
Yetisinin Etik ve Politik Önemi / **Devrim Sezer** • 107
Yargı ve Politika: Çağdaş Bir Politik Yargının
İmkânının Koşulları / **Hakan Çörekçioğlu** • 136
Yargı ve Estetik: Platon'dan Kant'a
Estetik ve Yargı / **Metin Bal** • 167
Yargı ve Hukuk: Adalet, Yasallık ve Demokrasi Uğraklarında
Yargı Meselesi / **Murat Satıcı** • 213
Yargı ve Adalet: *Olmayan Şey*'in Adaleti / **Kemal Şahin** • 236

Katkıda Bulunanlar • 248

Hazırlayanların Notu

Son zamanlarda yargıya dair tartışmalara giderek artan bir ilgi söz konusu olmasına rağmen, bu tartışmaların, yargı kavramının ne olduğu, insandaki yargılama yetisinin nasıl işlediği ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair çözümlemeleri yeterince içerdiği söylenemez. Bu yüzden yargı kavramını, onun hukuksal statüsünü ve bu statünün belirli bir biçimde konumlandırılmasından kaynaklanan teorik ve pratik sorunların enine boyuna tartışılmasına ihtiyaç duyulduğunu düşünmekteyiz. Ülkemizde de, özgül olarak bu konuyu derinlemesine analiz eden, tartışan ve kavramı felsefi arka planı ile değerlendiren bir eserin eksikliğinin hissedildiği varsayımından hareketle *Yargıya Felsefeyle Bakmak* başlığıyla hazırladığımız bu derleme ile aşağıda daha açık bir biçimde ifade etmeye çalıştığımız kaygılarımızı tartışmaya açabileceğimizi düşünüyoruz.

Yargı kavramı ve yargı problemi, son zamanlarda gerek hukukçuların gerekse siyaset bilimcilerin gündemini giderek daha fazla meşgul etmeye başlamıştır. Gündelik dilde de sıkça başvurulan bir kavram olarak yargının ve genel olarak yargı yetisinin düşünce tarihindeki kökleri oldukça eskiye götürülebilir. Bilindiği gibi yargı yetisi, düşüncenin ve söz'ün insan olmanın öz-niteliği olarak görüldüğü Antik Yunan'dan beri felsefe tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede yargı yetisi ve yargılama ediminin kendisi, aynı zamanda bir nevi varoluşsal bir mesele olarak insanın özne, yurttaş ya da daha genel ifade ile kendi yaşamının öznesi olmasını sağlayan bir kapasite olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki geniş bir perspektifi gerektiren bu değerlendirmeye günümüzde sıkça başvurulmamaktadır. Elbette ki bu eğilim tesadüfi değildir. Çağımızda yargı kavramı ve problemi bütünüyle hukuksal alan ile sınırlanmış ve bu alanın terminolojisi, bakış açısı ve ihtiyaçları çerçevesinde biçimlenmiştir. Yargı kavramı ve tartışmasının çoğu zaman hukuksal alan bağlamında ön plana çıkartılmasının belki de hukuksal pozitivizmin doruğa çıkması ile mümkün olduğu söy-

lenebilir; ancak daha temel olarak modern çağda yargının bireysel-öznel bir karakter kazanmasının, dolayısıyla kavramın sınırlarının hem belirginleşmesi hem de bu belirginleşmeyle birlikte içeriğinin zenginleşmesinin bir kırılma anı olduğunu iddia etmek, kısacası yargı'nın, hukuksal iktidarın doğuşu ile etki alanı çok daha geniş bir kavram olarak toplumsal yaşamda hem siyasal-hukuksal hem de söylemsel-işlevsel bir rol kazandığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Modern çağda yasalara ve yasa dolayımı üzerinden yargı mekanizmasına yönelik hukuksal plandaki bir hâkimiyet, insanların birbirleriyle ve doğayla olan ilişkilerini bir nesnellik alanına taşıma yönündeki arzu ve isteklerini, belirli bir gücün denetimine devretmelerine zemin hazırlayacak biçimde bozulmaya uğratmıştır. Bu bozulmanın önemli bir parçası olarak yargı, herhangi bir normun bir insani yasaya önceliğini gerektiren, bir hakikat ilkesi olarak normları yargı verme kapasitemizin önüne koyan, bu yanıyla da tahakküm üreten bir yapı haline gelmiştir. Bu durumda insan, Kafkaesk bir anlatı biçimiyle, yasa bekçisinin açacağı kapıyı beklemek dışında bir arzusu ve ümidi olmayan, yargı yetisini yitirmiş ve kendi yaşamının aktörü olmaktan uzak, kendisine biçilen rolü en iyi şekilde gerçekleştirmek üzere yargı edimini hâkim otoritenin güdümüne terk etmiş insanlar topluluğunun bir parçası olmaktan öteye gidememiştir. Böylece hukukun öznesi olması gereken yurttaşlar, tam da hukuk ve yargı adına, ekonomik ve bürokratik düzeylerde atomize varlıklar veya parçacıklar haline gelmişlerdir; o halde, diyebiliriz ki yargı yetisinin kaybı aslında insanlar arasındaki bağın ve ortak bir yaşam olanağının kaybıdır.

Yirminci yüzyıl siyaset felsefesinin önemli isimlerinden biri olan Hannah Arendt'in çarpıcı bir biçimde dile getirmiş olduğu gibi totalitarizm, insanların yargı yetilerini kaybettikleri bir deneyim olarak kötülüklerin sıradanlaştığı bir anı temsil eder. Arendt'ten esinlenerek diyebiliriz ki dünyadaki kötülüklerin, adaletsizliklerin kökenini yasa ve yasanın uygun işleyişinde aradığımız kadar yargı ve yargılama ediminin niteliği üzerinde durarak tartışmaya açmış olsaydık, bugün ülkemizde de, bir anayasa metninin sınırlarına çekilerek tartışılmaya çalışılan hukuksal sorunların politik-pratik boyutunu göz ardı etmeden, onları, sahici çözümler üretebilecek

bir bağlama yerleştirmiş olabilirdik. Şüphe yok ki bu çaba için yargıgücünün politik karakterine vurguda bulunmak yetmeyecektir; "yargı nedir?", "yargıgücü nasıl işler?", "yargılarımız nasıl oluşur?", "düşünce, dil ve dış dünya ilişkisi bağlamında yargılarımızın önem-bağlamı nasıl belirlenebilir?", "dilsel bir mesele olarak yargıda bulunmak ne demektir?", "özgür yargılar nasıl gelişir?" gibi felsefi sorulara odaklanmamız gerekmektedir. Bu da bizi zorunlu olarak yargılama ve yargı geliştirme meselesini, aklın teorik ve pratik kullanımları içerisindeki değerlendirmelere götürecektir. Diğer yandan ortak bir dünyada yaşamanın, genelleştirilebilir ilkelere ulaşmanın, daha da önemlisi eleştirel bir tavır sergileyebilmenin yolu da, özgür bir yargı verme kapasitesinden, verili olana belirli bir mesafe alarak yargı geliştirebilmekten geçmekte, bu noktada yargılayan öznenin özgürlüğü, kendi tikelliğinden ve tikel yargılarından vazgeçmeksizin kamusala doğru açılımında yatmaktadır. Bu türden meselelere yakından bakabilmek için öncelikle yargı tartışmasını yargı erki ile iktidar arasındaki bir bağlamdan çıkartıp yargıyla ve yargı yetisiyle yurttaşlar arasındaki bir ilişki bağlamına çekmek gerekli görünmektedir. Önceden verili olan içeriklere bütünüyle bağlı kalmadan yargı geliştirebilmenin yolunu aramak, yahut yargıların işleyişi içerisinde tikel ve özgür yargının gelişim olanaklarını sorgulamak, eleştirel aklın özgür bir kamusal alan yaratmak konusundaki önemini de ortaya koymaktadır. Jürgen Habermas'ın Immanuel Kant'a referansla ortaya koymuş olduğu gibi, her bir bireyin yargılarını özgürce ifade edebildiği bir durumda, yani yurttaşların kendi özgür yargıları dolayımıyla içine dâhil oldukları bir kamusal alan sayesinde gerçek bir tartışma söz konusu olabilir ve herhangi bir normun geçerlilik koşulu da yargıların özgürce, etki altında kalmadan ve herkesin katılımıyla tartışılması sayesinde geçerli olur. Bu bakış açısının önemli yanlarından biri, bir genelliği kurma imkânı olarak yargıların karşılaşmasını esas almakla birlikte, bilim ve sanat gibi alanlarda yargıların özgür işleyişini garanti altına alacak bir eleştirelliği temel almış olmasıdır. Yargılar dolayımıyla kurulacak bir kamusal muhakeme, hukuksal bir stratejideki meşruiyetin kaynağı olacağı gibi, aynı zamanda özgürce yargı vermenin garanti altına alınması bakımından bir imkân ve modern devlet ve hukuk kavrayışının formel yasa pro-

sedürleri içerisinde eriyip yok olmuş yargı yetisini canlandırmak için de bir uyarı niteliğinde okunabilir. Yargı yetisinin anlamı üzerine bu türden bir düşünüm bizi, yargı ve erk arasındaki ilişkileri de sorunsallaştırmaya ve yargılamayı teknik bir kavram olmaktan fazlası olarak değerlendirmeye götürür.

Elbette ki yargı, erk kavramıyla ilişkilendirilmiş anlamından daha fazlası olarak temellendirilip anlaşılmayı hak eden, yani insandaki temel bir kapasite olarak, aynı zamanda kültürel ve toplumsal alanı inşa eden bir kavramdır. Bu yüzden yargılamanın kendisinin, teknik ve dar anlamı üzerinden tartışılmasına bir itiraz olarak felsefi bakış açısının konuya eklemlenmesi ve yargı kavramının bütün bu zeminlerde ifade ettiği anlamın açığa çıkarılması gerekmektedir. Yargı kavramına ve yargılama yetisine yakından bakmak, yargı erki ile iktidar arasındaki ilişkiyi tersine çevirecek bir bakış açısını entelektüel dağarcığımıza mal edebilmek kaygısı ile yola çıktığımız bu çalışma ile amacımız biraz da, Aristophanes'in *Eşekarıları*'nda ironik bir biçimde ele almış olduğu yargılama ediminin o bozulmuş haline dikkat çekmek ve bu halin aslında ne kadar güncel olduğunu göstermektir. Bu amaç ekseninde şekillenen çalışmamızın iki temel motivasyonu olduğu ileri sürülebilir. Esere katkı sunan yazarlarımızın çalışmaları içerisinde çeşitli veçheleriyle ele alınmış olan yargı kavramının, tüm otonom bireylerin içine dâhil olabileceği bir düşünümselliği imlemesi, bu derlemeyi oluşturmanın temel motivasyonu olarak görülebilir. Başka bir ifadeyle, gerek bilimde, gerek sanatta gerekse politika ve hukukta özgürlüğü sağlamanın yolu bağımsız bir yargı geliştirebilmekten geçtiğinden, eserdeki temel motivasyonumuzu yargı kavramına ve yargı yetisine yakından bakmak olarak belirledik. Böylesi bir eseri hedeflemenin bir başka nedeni ise ülkemizde yargı kavramının en üst düzeyde tartışıldığı son birkaç yıl içindeki politik-hukuksal tartışmaların, yargı kavramını ne tür bir paradigma içerisinden tarif ettiğini anlamaya çalışmaktır. Bunu anlamaya çalışırken hâlihazırda hukuksal prosedürlerin sınırlarında kalmış olan yargı kavramını bu dar kalıplarından kurtaracak biçimde, kavramın içerdiği teorik ve pratik boyutları öne çıkarabilmek, entelektüel tartışmalara yeni bir boyut katmak açısında da gerekli görünmektedir.

Bu saiklerle girişilen bu çalışmada; yargı ve yargı yetisi kavramlarına, insan, din, dil, bilgi, etik, politika, estetik, hukuk gibi felsefenin farklı disiplinleri ve problemlerinden yola çıkılarak yaklaşılması ve meselenin tüm boyutlarıyla tartışılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte çalışmamız, tarihsel bir yaklaşımı kapsayacak biçimde ülkemizde yargı-politika bağının kuruluşunu gösteren ve adalet-yargı ilişkisini konu edinen bir çalışmayı da kapsamına dâhil ederek yargıya içeriden bir bakışı göstermeyi amaç edinmiştir. Bu çerçevede *Yargıya Felsefeyle Bakmak* başlıklı çalışmamızda sırasıyla Uluğ Nutku, Yasin Ceylan, R. Levent Aysever, Mehmet Ali Sarı, Devrim Sezer, Hakan Çörekçioğlu, Metin Bal, Murat Satıcı ve Kemal Şahin'in yazıları yer almaktadır. Yazarlara, yargı kavramı ve problemi bağlamında kapsayıcı bir kaynağın oluşturulması yönündeki katkılarından dolayı teşekkürü borç biliriz. Kitabın basım aşamasında desteklerini esirgemeyen Yapı Kredi Yayınları'na şükranlarımızı sunarız.

Kurtul Gülenç, Özlem Duva

YARGI VE İNSAN

Yargı ve Ölçü

Uluğ Nutku

Bilim ve felsefede kavramlar arası bağıntılar, kavramların karşıladığı olgular arası bağıntılara dayanır. İkincisi olmazsa, birincisi olur ama bununla ne felsefe yapılır ne de bilim. Bu durum aklın hayalgücü yanının gerçekliğe bağlı yanın ötesine geçmesidir; daha açık deyişle, gerçeğin yerine hayalin geçmesidir. Zihnin bu işleyiş çeşidinin olumlu ve olumsuz yönleri erkenden fark edildi. Fark eden, hayalin kendisi değil (bu olanaksız çünkü fark etse hayal olmaktan çıkarak bilgiye yönelir), gerçeklikte olan biteni olduğu gibi görebilen bilinçtir. Bu ayrım öylesine basittir ki, dile getirilmesi için özel terimler kullanmak gerekmez. Gerçeklik bilinci insan hayatının süregitmesinin önkoşuludur, çünkü onsuz hiçbir iş başarılamaz. Buna rağmen, gerçekliğin öyle olduğunun ve başka türlü olmadığının bilgisini edinmeye yönelik her çabada hayalgücünün eşliği vardır –kâh önden gider, kâh yanı sıra yürür, kâh arkadan gelir. Hayalgücünün, etkisi ve işlevi ne derecede olursa olsun, yapıcı ya da yıkıcı olsun, olan bitenin olduğu gibi bilinmesine başka türlü olabilirliği katması, yanlış-doğru ayrımının olanağını sağlar; çünkü gerçeklik onu yansıtan bilinçten başka türlü olabilir. Yanılgı, gerçeklik bağıntılarını olmadıkları gibi kabul etmek ise, bunun karşıtı olan doğruluk –gerçeklik bilincinin varolanı örtüsüz görmesi– hayalgücünü, bilmek-bilmemek sarmalında kendisinin olumsuz zorunlu koşulu saymalıdır. Demek ki hakikat (mantıktaki doğruluk kavramından ayırmak için bu kelime kullanılmalı) sanıların, kanıların örttüğü gerçekliği ortaya çıkarmaktır. Grekçe *aletheia*, örtüklükten açıklığa çıkan ve olduğu gibi görünen, bu durumu tam karşılar. Bilindiği gibi, bu sorunla kapsamlı bir şekilde ele alan ilk filozof Platon idi. Hakiki yargı, olduğu gibi olanın saptanmasıdır fakat saptamanın olanağı, değişmezi var kılan ilkedir ve ilke görülmelidir (idea: görülen).

Grekçe felsefenin daha ilk döneminde yargı ve ölçü "logos'a kulak ver" diyen Herakleitos'ta birlikte düşünülür. O, alevin düzeniyle sözün düzeninin, aynı sürecin aktığı iki yön olduğunu dile getirmekle bir özdeşlik savı öne sürmedi. Özdeşlik kurmak, süreci/oluşu durdurmayı gerektirir. Bunu sonradan Parmenides yaptı. Herakleitos kosmos'un temel öğesi olan ve "belli bir ölçüye göre yanarak, belli bir ölçüye göre sönerek" kendini gösteren alevi (pür), her şeyi kül etmesine rağmen kaos'tan kosmos'a dönüşümün ölçüsü saydı. Ölçü, söz düzeni uyarınca bir yargıya dökülebilir. Yargı, makul olana kulak vermedikçe akıl hiçbir şeyin ölçüsü olamaz.

Bu sorunun işlenişinin bilmek ile varolmak arasında –sonraki terimlerle gnosioloji ve ontoloji arasında– köprü kurması, Aristoteles'in dönemeçli ama sağlam döşenmiş yolunun üzerinde gerçekleşti. Peşinen bir "arkhe" saptamadan, "varolanı olduğu gibi" anlamayı ilkeleştiren Aristoteles, felsefi bilginin tüm zamanlar için geçerli bir çözümlemesini, "bizim için birincil olan" ile "kendinde birincil olan" ayrımıyla başlayarak yaptı. Bizim için birincil olan, bize göre öyle olandır ve işlerin gerçekleşmesinde, yararın sağlanmasında insanın etkinliği gereği öne çıkar. Fakat etkinliğin rastgeleliğe sapmaması için kendinde birincil olan gözden uzak tutulmamalı çünkü işlerin doğru yahut yanlış, sağlam yahut çürük yapıldığını gösterecek ölçü ondadır. Kendinde birincil olan, bize göre birincil olanı hizaya getirir; ölçüdür, bilinmekle değişmez, çeşitli kullanımları olur, öz yapısı aynı kalır. Bu ayrım sübjektiflikle objektiflik arasında yapılan ilk ayrımdır.

Bu çözümleme hem Parmenidesçi düşünme-varolma özdeşleştirmesinin hem de Protagorasçı "ölçü insanda" savının mutlakçılığını ortadan kaldırır. İki karşıt uç gibi görünseler de mutlaklaştırmada birleşen bu savlar pek çekicidir ama ikisi de –Nietzsche'den bir deyiş ödünç alarak söyleyelim– pek insancadır ve sadece pek insancadır. Bu savlarla akıl kendisini ancak bir süre için doyurabilir. "Olduğu gibi olan"a dönmek zorundadır.

Bilgi düzeniyle varlık düzeninin ancak kısmi şekilde örtüştüğünün anlaşılması, bilebilirliği sonuna kadar ve tortu bırakmaksızın savunan rasyonalizmi sonlandırır. Descartes'ın "içtendoğan ideler"i (*ideae innatae*) kadar Spinoza'nın büyük girişimi de teoride kalır. Spinoza "nesnelerin düzen ve bağıntısı, idelerin düzen ve

bağıntısıyla aynıdır (*idem est*)" savını, sonsuz tözler içinde yalnız ikisini –düşünce ve nesneyi– bilebileceğimiz ikinci savıyla sınırlandırmıştı, fakat bu sınır özdeşliğin uzanabildiği sınırdır ve esas savı değiştirmez.

Aristoteles gösterdiği yoldan kendisi de yürüdü. Nesnenin özelliklerini saptayan yargı, özelliklerin ancak bir kısmını saptasa bile, bilimsel bilgi sağlar. Her nesneye uygulanabilen yargılar bilgi düzenini kurar. Felsefeye bir terim daha katıldı: kategori. Günlük dilde daha çok hukuk işlerinde kullanılan bu terim, yargı vermek (yargıda bulunmak) fiilinden, *kategorein*, yapılmış isimdir. Yargıda bulunan bir kimse (özne) on kategorinin ilkidir ve yargının, cümlenin tözüdür. Töz, diğer dokuz kategoriyi bir cümlede toplayabilir, nesnenin özelliklerini belirtebilir. Töz bütün kategorileri kullanmayabilir. "Şimdi buradaki bu çiçek hoş kokuludur" yargısında zaman, mekân ve nitelik belirtilir.

Problem zenginliği sonraki dönem ve dillerden çok daha fazla olan Grekçe felsefede, ölçülülük kavramı yargı kavramının önünde gidiyordu; çünkü eylemle birlikte ve iç içe düşünülüyordu. Çekirdeği etiktedir. Böyle olunca da her eylemin her adımında kendini duyurur. Grekçe düşüncenin uzantılarında, Avrupalının Aydınlanmasında, din çerçevesine sıkışmış insan ve doğa anlayışının aşılmasında ölçülülük, *sofrosüne*, aklın rehberi olmuştur. Baş erdemi belirten bu kavramın işlenişi, felsefi çözümlemelerden daha somut gösterimi olan tragedyalarda içten içedir. Bazen bilerek –Agamemnon'un öldürülüşü– ama daha çok farkında olmadan işlenen suç –Oidipus'un akıbeti– cezalandırılacaktır. Cezalandıran, ölçüyü yitirmişçesine öç alırsa, o da cezalandırılacaktır. Bu süreç tragedyada sınır aşma, *hubris* ve suçtan arınma, yani *katharsis* döngüsüyle dile gelir. Bu kavram örgüleri, mitolojik düşünceden felsefi düşünceye geçişin bir kopuşla olmadığını da gösteriyor.

Sonraki dönemlerde yargı ve ölçünün birbirinden uzaklaşması, disiplinlerin sınırlarının kalınlaştırılmasının bir sonucu oldu. Tam ayrımcı (*disjunktif*) karşıtlıklar bilgi teorisinin sürekli malzemesi haline geldi, akıl bilgisi-duyu deneyimi bilgisi, a priori-a posteriori gibi. İzm'lerin oluşması ve adlandırılması Yeniçağ gnosiolojisi ile başlar. Ontoloji geri itilince, yargı gnosiolojinin, ölçü de öncelikle ontolojinin birbirinden uzaklaşan kavramları olur. Doğa yasaları

hareket biçimlerinin ölçüleridir. Yargılarla ifade edilmeleri bilgi düzeni bakımındadır; dayanak gene varlık düzenidir fakat böyle olması onları birbirinden uzak düşürmez; tersine, dolayımlı olsa da bağlar.

Ölçüyü varlığın temel bir kategorisi olarak ele alan Hegel, *Ana-çizgileriyle Felsefi Bilimlerin Ansiklopedisi*'nde (&107) henüz belirsiz varlığı, belirginleştiren etken olarak şöyle açıklar: "Ölçü nitel niceliktir (kuantum), ilkin dolaysız vardır – belirsiz bir varlığın ya da niteliğin eklendiği bir nicelik olarak. Niteliğin ve niceliğin birleşmesi olan ölçü, varlığın böylece tamamlanmasıdır. İlk kavrayışımızda varlık, bütünüyle soyut ve özelliksizdir; fakat kendini özelleştirme (karakterize etme) varlığın tam da özüdür ve onun tamamlanmış özelleşmesine ölçüde ulaşılır."

Burada, metafiziksel bir hareket noktasından olsa da, nesnenin ya da nesnel durumun öyle olabilmesi için belirsizlikten belirginliğe geçişin oluş-varlık sürecinde ilk aşama olduğu belirtiliyor. Bu sürecin evrenin oluşumundan (doğa) insan hayatında oluşan geleneklere kadar (tarih) kategoryal dile getirilişi (yargı) ve ölçülü dile getirilişi aklın bir olanağıdır.

• • •

Yargıdan söz edildiğinde ilk düşünülen uğraş hukuktur; çünkü hukuk işlerin düzenleyicisi sayılır. Oysa öze bakışçı felsefi tavır hukuku uğraşların sonuna yerleştirir. İnsan evrendeki yerini bilemedikçe ve gerek varlığın bütününe gerek kendi varoluşuna gerçekliği tersyüz etmeyen bir anlam veremedikçe, hayatını hukukun düzenlediğini sanır. Burada gene bizim için birincil ve sürükleyici olanın kendinde birincil ve sağlam dayanak olana baskın geldiğini görüyoruz. Oysa hukuk çözümsüzlüklerle dolup taşan bir alandır. Metafiziği doğru anlamında, çözümsüzlük tortusu bırakan sorunlar alanı olarak anlarsak, hukukun ve onunla birlikte giden siyasetin hayatı düzenlemedeki aczini de anlarız. Bir halkın büyük çoğunluğu bunun bilincine ulaşmamış olabilir fakat yalnız kendisini değil, tüm insanları yaşatıcı değerlere duyarlılığı ve dayanışması, kanunlardan çok daha fazlasıyla geleneklerine –bunların bir kısmı işlenemez hale gelmiş olsa bile– bağlar. Hukuk kanunları daima ürkütücüdür, çünkü cezalandırıcıdır, ödüllendirici değildir.

Hukukun insanlar arası değer ilişkileri hakkında söyleyecek tek kelimesi olamaz; yapabileceği, sadece bazı ticari ilişkileri düzenlemektir, o da geçici olarak. İnsan hakları konusunda da kör topal bir şeyler yapılmaktadır. Bu nedenlerle bir halkın çoğunluğunun ilahi adalet inancı hukukun adaletine üstün tutulur. Bu inançta halklar yerden göğe kadar haklıdır; inançta aslolan yeryüzü adaleti değil, gökyüzü lütfudur. Bu inanç, gerçeklikten kaçış değildir; tersine, bir dirençtir. Devlette hukukun üstünlüğü ilkesi, delik deşik bir ilkedir; anayasalarla yamamaya kalksan başka yerden delik açılır. Gerçeklikte bu bir ilke değil, bir paradokstur. Filozofların pek azı Leviathan canavarının kudretini anladı – Augustinus, Aquinas, Hobbes, son yazılarında Kant. İçteki paradoksa karşı dışta çare aramak, paradoksu sürdürmek kadar genel insani tavırdır, filozofa özgü değildir.

Hukukun somutlaşması olan kanun daima eşya değerlerini gözetir. Eşya değerine indirilenler şahit, delil ve ispattır. Şahide yemin ettirilmesi hem onun sözüne güvensizliğin hem de ve daha çok kendi vereceği yargıya güvensizliğin fevkalade örneğidir. Zaten her yemin bir yalana doğru adımdır. Delil oynaktır, ispat kaygandır. İnsanın insana içten bağlanması hukuku ilgilendirmez; kişiler arasındaki değer kopuklukları da ilgilendirmez; çünkü içten bağlanma yüksek bir değerdir; hukuk yüksek insani değerler alanına giremez. Siyasetler, ne türden olurlarsa olsunlar, ne yöne bakarlarsa baksınlar, iktidar araçlarıdır ve amaçlarını insanları araçsallaştırarak gerçekleştirirler, başka türlü eyleyemezler. Nihayette hukuk insanlar arasındaki duyarlılık uçurumunun "eğri odunlarla döşenmiş" (Kant) bir sırat köprüsüdür. Neden bazı insanların yaşatıcı, bazılarının da kötürümleştirici değerlerle yaşadıkları hiçbir bilimin, hiçbir felsefenin açıklayamayacağı halis çözümsüz bir sorundur. Bu konuda hukukun hiçbir sözü yoktur ve olamaz.

Önyargı üzerine çok söz edildi. Söz edenler önyargısızlığı hem insanlığın ideali olarak anlarlar hem de "Keşke hepimiz öyle olsak" diyerek yapmacık bir utanca bürünürler. Bu örneğin yaygınlığı gösteriyor ki sözün ayağı takılıyor, eyleme geçemiyor. Bir düşünceyi kutsama ihtiyacını hep duyuyor. Kutsayarak yüceldiğini sanıyor ama olayın öbür yüzüne gözlerini kapatıyor. Öbür yüzde tam-kesin bir ötekileştirme vardır. İnsanların kardeşliği vaazını

verenler, kardeşliğin ardındaki canavarı beslerler. Bu yüzden hiç kimse İsa'yı insan olarak anlamadı; ona Tanrı dedi, Tanrının oğlu dedi, Kutsal Ruh dedi, sonra da hepsini birden söyledi. Toplumları ölümden kurtaran önderlerin kaderi de böyledir; onlar da çabucak ideoloji kurbanı olurlar. Belleğin mumyalama teknikleri öyle becerilerdir ki, sanki bunları uygulamasa her şeyi unutacak.

İnsanlar varlık ilişkileriyle beraber değer ilişkilerine girerler. Bu ilişkilerin bilgisini de edinmek isterler. İnsan varoluşu değer ve anlam vermelerle, amaç belirleme ve amaç gerçekleştirmelerle, bilgiye ve yeniden bilgiye ulaşma çabalarıyla, tarihselliği kendi kişiliklerinde duymayla, olabilirlikleri sanatlarla göstermeyle örülmüştür. Bunların hepsi karşıtlarıyla birlikte vardır.

Bütün bu söylenenlerden sonra hukuk ve siyaset aklın kürsüsüne davet edilebilir.